

Artikler, meddelelser og rapporter

Lundbyes Grundtvig-tegning

K.E. Bugge og Henrik Yde

Den 1. september 2018 fyldte tegneren Johannes Thomas Lundbye 200 år. I den festlige sammenhæng vil det være på sin plads at fremdrage hans berømte tegning af Grundtvig på Borchs Kollegiums talerstol i 1843 og herunder inddrage nogle nyere kommentarer hertil. Tegningen kan ses i denne bog på sidste side (223).

Trods sin korte levetid opnåede Lundbye i kraft af dygtighed og flid at blive en af Danmarks bedst kendte kunstnere. Hans livsforløb er ofte beskrevet og skal derfor ikke gentages her. Velkendt er det, at han færdedes hjemmevant i miljøet omkring Grundtvig. Man ved, at han ofte hørte Grundtvig prædike og gik til alters hos ham, samt at han overværede både Mands Minde-foredragene i 1838 og Brage Snak-forelæsningserne i 1843.¹

¹ Den fyldigste biografi er Karl Madsen: *Johan Thomas Lundbye 1818-1848*, udg. af Viggo Madsen og Risse See (2. forøgede udgave 1949), 418 sider. Forholdet til Grundtvig er her omtalt ca. 15 gange. I sin bog *Vartov. Træk af den frie menigheds historie* (1995) s. 23 har Jacob Appel bemærket Lundbyes navn i menighedens såkaldte "Kommunionbøger", dvs. de bøger, hvor det noteredes, hvem der lod sig indskrive mhp. at gå til alters. Endvidere bør nævnes H.P. Rohde: "Om P.C. Skovgaard's Grundtvig-Portrætter", *Fund og Forskning* (bd. 11, 1964) med værdifulde oplysninger om Lundbye som tilhører under Mands Minde-foredragene i 1838. Se herom endvidere Flemming Lundgreen-Nielsen: "P.C. Skovgaard og det grundtvigske", bidrag til Gertrud Oelsner og Karina Lykke Grand (red.): *P.C. Skovgaard. Dansk guldalder revurderet* (2010). Sidst, men ikke mindst, bør nævnes Poul Eller: *N.E.S. Grundtvig Portrætter* (1962) og sammes afhandling "Præsten Grundtvig i Lundbyes Dagbog", *Fund og Forskning* (bd. 11, 1964).

Opmærksomheden skal her samles om Lundbyes tegning af Grundtvig på Borchs Kollegiums talerstol i 1843, som blev offentligt kendt i 1940. Tegningen er siden, som bemærket af Povl Eller, "blevet berømt som et monument over Grundtvigs virksomhed som taler og folkevækker". Endvidere oplyses, at "Forneden til højre er billedet med Lundbyes håndskrift dateret 20. Dec. 43" (Eller 1962, 64). Yderligere noteres, at "Talerstolen står yderst til venstre i billedet, omkring den står og sidder mange tilhørere, kvinder og mænd". Vi kan tilføje: 22 personer i alt. Grundtvigforskningen har kun i begrænset omfang interesseret sig for at identificere disse personer. Det havde ellers været en nærliggende opgave, al den stund at mangt og meget er skrevet om Grundtvigs miljø, om hans familie og venner, omgangskreds og tilhængere. Imidlertid er siden 1962, da Ellers bog udkom, mindst ét forsøg gjort på at identificere disse "mange tilhørere, kvinder og mænd". I *Kristeligt Dagblad* d. 13/10-1965 offentliggjordes en fyldig artikel om denne tegning, der med dette dagblads venlige tilladelse her gengives i sin helhed:

Lyttende portrætter foran Grundtvig

Portrætforskeren Johannes Jensen forelægger resultater af en undersøgelse vedrørende en historisk Lundbye-tegning.*

Den ret store Lundbye-tegning (ca. 21 x 28 cm.), der her skal fortæles om, har flere gange været gengivet i formindsket format her i bladet med teksten: *Grundtvig på talerstolen*. Tegningen blev først offentlig kendt, da den i 1940 blev indkøbt til Frederiksborg Museet på en auktion. Det er en ufuldendt erindringstegning, udført med pen og let vandfarvelagt med blå og brune farvetoner. Tegningen,

* Under et fotografi af forfatteren oplyses følgende: "Artiklens forfatter, Johannes Jensen, [har] ud fra en omfattende personalhistorisk viden og kunstnerisk indsigt specialiseret sig i næsten detektivisk analyse og bestemmelse af portrætter med særligt henblik på kulturhistoriske billeder. Johannes Jensen har været beskæftiget ved Københavns skolevæsen. Han fylder 70 år i morgen." Om selve billedet, må man formode, står der, lige inden den egentlige artikel går i gang: "*Grundtvig holder Forelæsninger over græsk og nordisk Mytologi, der besøges af en stor Deel Damer... Af et Brev fra Lundbye til L. Frölich den 25. november 1843.*"

der mangler kunstnerens kendte monogram, er dateret "20. Dec. 43", netop samme fredagsaften som Grundtvig holdt [sit] sidste foredrag inden julehøjtiden.

Grundtvig havde den 20. november 1843 påbegyndt de 25 forelæsninger, der afsluttedes den 20. januar 1844 og allerede samme år udkom som bogen *Brage-Snak*. Grundtvig talte mandag, onsdag og fredag aften i salen på Borchs kollegium i Store Kannekestræde 12. Kollegiet var 1689 oprettet af den lærde *Ole Borch* for "16 fattige, gudfrygtige og lærde studiosi".

Det var første gang i Danmark, at der var damer med til offentlige møder. De fleste af tilhørerne har sikkert tilhørt Grundtvigs nærmeste vennekreds og hans menighed i Vartov. Det var gennem sin grundtvigske ven, maleren P. C. Skovgaard, at Lundbye var blevet knyttet til Grundtvigs hjem, hvor han også blev ven med de to sønner *Johan* og *Sven* og datteren *Meta*.

Johan Thomas Lundbye ejede en ualmindelig evne for at tegne efter erindringen, selv efter års forløb. Også denne tegning er udført efter erindringen, men her tegnet allerede den samme aften som Grundtvig holdt sit sidste foredrag inden jul. Efter mødet

er Lundbye vendt hjem til sin ensomme kunstnerhybel i Amaliegade 27, hvor han har fået indskydelsen til at levendegøre sine synsindtryk på papiret fra møderne på Borchs Kollegium, iblandt hvis tilhørere adskillige var kunstnerens nærmeste venner og gode bekendte. Ved sådanne møderækker har man almindeligvis sin faste plads, således at de, der hører sammen, også sidder sammen, de samme steder i salen. Det har kunstneren set og benyttet på tegningen, som kun har en del af Grundtvigs tilhørere med, nemlig dem der sad nærmest talerstolen.

Jeg vil her fremlægge resultatet af mine undersøgelser vedrørende tegningens mange portrætter, hvoraf vi tidligere kun har kendt den da 60 årige *Grundtvig* (1783-1872), hvis portræt ikke er det mest vellignende og let genkendelige. De virker mere eller mindre som karikaturer i pennens skarpe streg. Fra taleren Grundtvig går vi til manden i forgrunden, der vender ryggen mod os, og som står nærmest talerstolen med armene over kors, en særlig grundtvigsk stilling. Det er utvivlsomt Grundtvigs *højre hånd*, teologisk kandidat *Peter Outzen Boisen* (1815-62), der underviste ved *Caroline Amalies Asylskole*, som Grundtvig var direktør for. Boi-

sen blev snart efter Grundtvigs svigersøn og 1854 hans kapellan ved Vartov kirke. Han var meget musikalsk og derfor forsanger ved de mange grundtvigske møder. Vi genkender hans magre hals uden halsbind, altså en af de *barhalsede* Grundtvig-folk, der ofte var lærere og som Søren Kierkegaard havde et godt øje til.

Vi ser nu på gruppen med de fem stående mænd ovre i tegningens modsatte side. Nærmest billedets midte står en ung mand i uniform ved siden af en ældre mand med armene overkors, måske også militært klædt. Den unge er løjtnant *Vilhelm Blom* (1826-50), der faldt i Istedslaget, den ældre er hans far, Grundtvigs ungdomsven, major *H. J. Blom* (1792-1864), som blev såret i *Treårskrigen* og faldt i krigen 1864. Det har fornøjet kunstneren at fremhæve slægtsligheden mellem søn og far, så også vi kan få øje på den samme hårkarakter og de enkelte ansigtstræks indbyrdes store lighed. Major Blom holdt i april 1848 to opildnende taler til den studerende ungdom for at vække den enkelte til at melde sig som frivillig landsoldat. Vi kan spare os at søge efter major Bloms datter Marie (1824-1901) mellem tegningens mange damer, da hun under disse møder opholdt sig på Fyn.

Imellem de to officerer Blom finder vi Lundbye selv tegnet i profil, men hans rigtige plads i salen har sandsynligvis været den, hvorfra tegningen er set – på stolen ved siden af sin ven Skovgaard. De to næste mandspersoner i gruppen er først den høje kraftige *Jacob Chr. Lindberg* (1797-1857), Grundtvigs mangeårige ven og vel voldsomme våbendrager i deres fælles kamp for et nyt kirkesyn i Danmark, et tilhørsforhold, der kostede den betydelige videnskabsmand et berettiget professorat. Fra 1844 virkede Lindberg som præst på Falster og han døde i et nordsjællandsk embede. Efter Lindberg står lidt foroverbøjet og med hænderne på ryggen præsten, den senere kendte kirkehistoriker Fr. Hammerich (1809-77), skolemanden Martin Hammerichs to år ældre bror. Han var udgået fra et til Grundtvig nært knyttet hjem og *Borgerdydens* kendte drengeskole på Christianshavn, hvor Lindberg havde været hans uforlignelige lærer i religionstimerne. Det er altså lærer og elev, vi ser stå sammen på tegningen. Hammerich blev snart efter – 1845 – præst ved Trinitatis kirke i København, var feltpræst i krigen 1848-50 og han overtog professoratet i Kirkehistorie 1859. Lundbye har yderst følsomt teg-

net Fr. Hammerichs fine profil.

Lige under Hammerich ser vi en siddende lyshåret mand sammen med en mørkhåret yngre person, der holder hovedet foroverbøjet og som bærer kindskæg. Den førstnævnte med den kraftige hårmanke, dybtliggende øjne med lige bryn og markeret kindben må være *Chresten Hermansen* (1806-82), den alsidige kender af de østerlandske sprog, som han underviste i, først som docent og senere professor i faget. Kunstneren har ikke klaret mundpartiet så godt, men vi fornemmer alligevel den noget fremspringende underlæbe. Mon så hans sidemand kan være magister I. Stilling? – Vi ved nemlig, at Hammerich, Hermansen og Stilling forhandlede med Grundtvig om disse forelæsnings på Borchs kollegium og at de var indbydere til møderækken. Desværre er det ikke lykkedes mig at opspore portrætter af ham.

Vi ser derefter på to personer der sidder lidt nærmere i forgrunden, først har vi en mørkhåret dame med en hvid kappe på hovedet, som ser fremefter, og sammen med hende sidder en mørkhåret mand med skipperskæg, som har ansigtsprofilen vendt imod taleren Grundtvig. Mandens overtøj har et kunstnerisk syet slag, som kendes fra samtidige tegninger, og

han har mørkt halsbind med hvidt kravetøj. Den kantede profil med skipperskægget og det kunstneriske antræk tilhører med stor sandsynlighed maleren *P.C. Skovgaard* (1817-75). Den lige nævnte dame ved Skovgaards side er sikkert *Susette Dalgas* (1825-89)[.] Meta Grundtvigs nære veninde. Hun er den kendte leder af den da lige oprettede *Dannekvindeskole*, der særlig havde elever fra de grundtvigske hjem. Hendes rektor var den kendte ejer af Maribos drengekole Carl Maribo, som hun i 1854 blev gift med. Foran frøken Susette Dalgas sidder en ældre dame, hvis profil og mørke midtskilte hår meget ligner hendes træk, og der er udmærket grundlag for, at det er hendes mor *Johanne Thomine Stibolt* (1792-1871), der var en begejstret Grundtvigtilhører. Grundtvig har hyldet hende i digt:

“Dannekvinden i det Fjerne
Under Sydens klare Sky
Aldrig glemte Danmarks Stjerne,
Klar i Kveld og Morgengry,....”

Af hendes sønner kender vi hedeopdyrkeren Enrico Mylius Dalgas og maleren Carlo Dalgas, der faldt i treårskrigen. Foran hende på tegningen og ved hendes side sidder en ung dame med en fint

formet profil og uden hovedtøj, formodentlig *Grethe Sibbern*, hvis far, professor Fr. Chr. Sibbern, var Grundtvigs gamle ven. Grethe lignede sin far meget af ydre og af sind, hun var en rig og følsom personlighed, og vi ved om hende, at hun fulgte alle de 25 foredrag på Borchs kollegium.

Vi skylder kunstneren og mennesket Johan Thomas Lundbye (1818-1848) tak for hans så inder-

ligt danske og umiddelbare kunst. Denne hidtil lukkede Lundbyetegning har jeg her forsøgt at kaste lys over. For nuværende Grundtvig-folk har den en særlig interesse på grund af de mange portrætter af bevægelsens gennembruds-idealister, hvis navne og virke stadig er levende i dansk kulturhistorie.

JOHANNES JENSEN

Hvem var Johannes Jensen?

Af de redaktionelle oplysninger fremgår:

- at han arbejdede med portrætter, nærmere bestemt med kulturhistoriske billeder
- at han har været beskæftiget ved Københavns skolevæsen
- at han "i morgen", dvs. d. 14/10-1965, fylder 70.
- Folkeregistret oplyser, at han døde 1987.

Den her gengivne artikel bekræfter til fulde, at Johannes Jensen arbejdede med portrætter af kulturhistorisk interesse. Bl.a. tryktes i *Kristeligt Dagblad* d. 18/10-1967 en artikel, der handler om portrætterne på Sonnes frise vedrørende Thorvaldsens hjemkomst i 1838.²

Hvad angår Johannes Jensens personlige data, har tidligere arkivar ved Københavns Stadsarkiv, ph.d. Nete Balslev Wingender, oplyst: at Johannes Jensens adresse i 1965 var Duevej 42, 1. sal, på Frederiksberg, og at han i Vejviserne er anført som tegnelærer. Hvilket sidste jo giver god mening i forbindelse med hans interesse for billeder.

² Artiklen findes på Grundtvig-Biblioteket i Vartov.

Anledning?

Efter al sandsynlighed har der i 1965 været en speciel anledning til, at Johannes Jensen valgte at offentliggøre sine iagttagelser og konklusioner vedrørende Lundbyes tegning. Herom har Bugge mundtligt oplyst følgende:

På omslaget af min disputats havde jeg i forsommeren 1965 brugt Lundbyes tegning. Denne disposition fik et uventet efterspil. En eftermiddag hen på efteråret blev jeg opsøgt af Johannes Jensen, der ligesom jeg boede på Duevej, Frederiksberg. Med vrede ord bebrejdede Johannes Jensen mig, at jeg på det nævnte omslag havde spejlvendt billedet, således at Grundtvig stod på tegningens højre side med venstre kind ud imod den, der betragter billedet. En sådan spejlvending var efter hans opfattelse aldeles utilladelig! Tænk, om Grundtvig havde haft en vorte på venstre kind; det ville man jo i så fald slet ikke se! Jeg indrømmede, at det havde jeg ikke tænkt på. Og for øvrigt var det forlagets beslutning, at man spejlvendte billedet; ellers var Grundtvig kommet til at stå og forelæse omme på bagsiden. Johannes Jensen fulgte op på vort møde ved senere på året at forære mig et eksemplar af *Kristeligt Dagblad* (13/10-1965) med hans artikel om personerne på Lundbyes tegning.

Den nævnte omslagstegning kan derfor have provokeret Johannes Jensen til at skrive og publicere sin artikel om Lundbyes tegning. Men sandsynligvis har han forinden gennem flere år arbejdet med tegningens persongalleri. Johannes Jensens artikel er nu tilgængelig bl.a. i Småtryksamlingen på Grundtvig-Biblioteket i Vartov.

Endnu en Lundbye-tegning af Grundtvig?

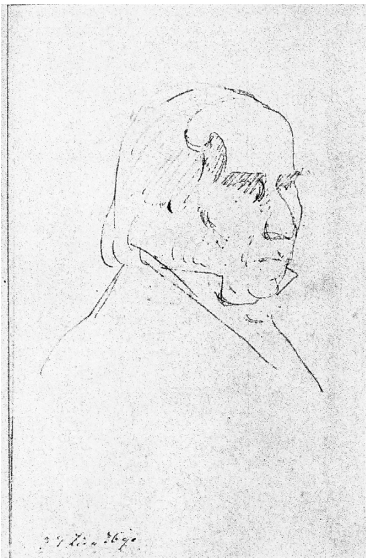
I Povl Ellers bog *N.F.S. Grundtvig Portrætter* (1962) s. 66-67 ses "En Pen-tegning udført af J. Th. Lundbye", nærmere bestemt "en løs skitse af Grundtvigs hoved". Endvidere oplyses, at "Tegningen er betegnet nederst til venstre: J. T. Lundbye, men ikke med Lundbyes håndskrift". Dermed rejses spørgsmålet, om tegningen er udført af Lundbye. Endvidere kunne man spørge, om tegningen faktisk forestiller Grundtvig, eller om der er tale om en helt anden person? Dette sidste viser sig at være tilfældet.

I slutningen af den ovenfor meddelte samtale mellem Bugge og Johannes Jensen oplyste sidstnævnte, (a) at skitsen er udført af Lundbye, men (b) at

den portrætterede – som Bugge derpå noterede sig – er “Lundbyes morfar, justitsråd Bonnevie i Kalundborg”, altså ikke Grundtvig. Lundbye-jubilæet i 2018 vil være et rigtigt tidspunkt at viderebringe denne ikke uvigtige oplysning. Til sagens opklaring er værdifuld hjælp modtaget af bibliotekar Linda Radmer, Kalundborg Bibliotek. Hun henviste til en lokal årbog, der i 1945 bragte en artikel om familien Bonnevie.³ Her oplystes, at justitsråd og toldinspektør Emanuel Bonnevie blev født i 1763 og døde i 1846, samt at han var J. Th. Lundbyes morfar. Endvidere meddeltes:

Paa Kalundborg Museum hænger et Billede af den gamle Embedsmand”, om hvem noteres: “Det karakteristiske Hoved med den i Nakken stærke Haarvækst og den smukt formede, bøjede Næse ... Billedet er tegnet af Dattersønnen Johan Thomas Lundbye som en Julegave til Slægt og Venner i 1847 (s. 27).

Skitsen, der bringes i Povel Ellers bog, og hvor man genkender Chr. Birkelands iagttagelser, må derfor antages at være et forarbejde til det portræt af den siddende Emanuel Bonnevie, der nu findes på Kalundborg Museum.

³ Chr. Birkeland: “Emanuel Bonnevie og hans Slægt”, *Jul i Kalundborg og Omegn* 1945, 26-28.

Det er Johannes Jensens fortjeneste, at han så vidt vides er den første, der har forsøgt at identificere alle tilhørerne på Lundbyes Grundtvig-tegning. Johannes Jensen har dermed gjort Grundtvigforskningen en væsentlig tjeneste. Hans artikel har på ny rettet opmærksomheden mod Lundbyes charmerende og oplysende tegning. Derudover har han allerede i 1965 klart set, at en Lundbye-skitse, man mente var forarbejde til et Grundtvig-portræt, havde en helt anden baggrund i kunstnerens nærmeste familie.

Litteratur

- Appel, Jacob (1995), *Vartov. Træk af den frie menigheds historie*, København, Vartov Valgmenighed.
- Birkeland, Chr. (1945), "Emanuel Bonnevie og hans Slægt" i *Jul i Kalundborg og Omegn 1945*, Kalundborg, A. Vejlø's Bogtrykkeri.
- Eller, Povl (1962), *N.F.S. Grundtvig Portrætter* (1962), Hillerød, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.
- Eller, Povl (1964), "Præsten Grundtvig i Lundbyes Dagbog" i *Fund og Forskning*, bind 11, København, Det Kongelige Bibliotek.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (2010), "P.C. Skovgaard og det grundtvigske" i Oelsner, Gertrud og Lykke Grand, Karina (red.), *P.C. Skovgaard. Dansk guldalder revurderet*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.
- Madsen, Karl (1949), *Johan Thomas Lundbye 1818-1848*, udg. af Viggo Madsen og Risse See, København, Gyldendal.
- Rohde, H.P. (1964), "Om P.C. Skovgaards Grundtvig-Portrætter" i *Fund og Forskning*, bind 11, København, Det Kongelige Bibliotek.